

Милан М. Анђелковић*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

У СВЕТЛУ ПРВЕ КЊИГЕ: ЗАПИС У ЗНАКУ
ИДЕНТИТЕТА
(Стеван Јовићевић, *Искушавања идентитета: читање
Гвоздене завесе Милорада Павића*. Нови Сад: Матица српска,
2023, 212 стр.)

*На ком се месту икад могу срести,
Свемоћ и немоћ, пролазно и вечно!*
Јован Дучић

Од тренутка када се огласио, најпре својим научним а затим књижевноуметничким остварењима, па до данашњих дана, Милорад Павић, *последњи византијски писац и први писац XXI века*, не престаје да привлачи пажњу свих генерација истраживача, поклоника његових уметничких остварења, као и оних који делу овога писца прилазе са нешто заоштренијим критичким судовима. Низу оних истраживача који своју аналитичку пажњу усмеравају ка непресушном источнику загонетки, у којима се препознаје својеврсна игра, придружио се својом првом књигом и Стеван Јовићевић, студент докторских студија и истраживач-приправник на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Његова монографија *Искушавања идентитета*, појавила се у едицији „Прва књига” чиме је још у рукописном облику високо оцењена, и међу многим приспелим рукописима на конкурс Матице српске, издвојена као вредна за објављивање. То је особито срећна околност, тим пре што поред истраживачког,

* milan.rascijanin@gmail.com

монографија носи и један симболички карактер: она се, наиме, појављује тачно пола века од објављивања Павићеве *Гвоздене завесе*, чиме нам аутор скреће пажњу на један тако важан јубилеј и, како ћемо видети, на један од важнијих датума у Павићевој стваралачкој биографији.

У своме читању Павићеве „прве ’праве’ збирке приповедака”, Јовићевић полази од стереотипних представа које су се о делу овог писца усталиле у неким рукавцима наше научне мисли и прилично аргументовано брани свој став да Павић није писац тек једног великог дела, какав је његов гласовити роман *Хазарски речник*, већ да се у његовом опусу могу наћи и друга дела која својом вредношћу Павића такође чине великим писцем. Тај „случај” да се једно дело уздигне до те мере да остала дела из истог опуса засенчи до занемаривања, илустрован је и примерима неких других стваралаца из наше књижевности. Тек овакво сагледавање које пружа прилику и мање гласовитим остварењима једнога писца да буду осветљена и протумачена на начин који одговара аксиолошким претпоставкама истих, даје могућност за правилно разумевање и ваљано сагледавање нечијег дела у књижевноисторијском и културном контексту. Позивајући се на афирмативне оцене претходних тумача, у првом реду Јована Делића, који је покушао да сагледа целину Павићевог опуса, Стеван Јовићевић, високо вреднује *Гвоздену завесу* и показује у чему је њен значај за најсветлији час Павићеве приповести који је препознат у *Хазарском речнику*. Но, у исто време, овај нам тумач сугерише и једно читање које би могло бити ослобођено онога што у дијахронији следи раним причама Милорада Павића, тежећи да најпре предочи шта све доноси и колико је вредна сама *Гвоздена завеса*.

Читаоцима, а нарочито тумачима Павићевог дела, није потребно предочавати тешкоће које, поред задовољства, у његовом тексту представљају незаобилазне сапутнике. Природа његовог *писа* (да се послужимо термином Ролана Барта) таква је да увек наслућујемо његову неухватљивост, тим пре што нам и сам писац сугерише и то управо у *Гвозденој завеси* да има текстова које „није могућно прочитати два пута на исти начин”. Ово сведочи са каквим се све тешкоћама суочава онај ко осим утиска жели да предочи и могуће значење таквих поступака, као и сагледавање оних знакова у књизи који, посматрани из различитих углова, у широј и ужој перспективи, у кључу преплитања различитих култура и семантичких бременитости одређених кодова, прерастају у својеврсне симболе. Отуда као један од могућих начина, вероватно и једини прави начин долажења до могућих значења текста јесте „пристајање на небројана ишчитавања” – што нам сугеришу многе школе проучавања књижевности од формализма,

преко нове критике, структурализма до семиотике и других – а што нам Јовићевић потврђује изношењем личног искуства и потцртавањем увида у вези са *Гвозденим завесом*, јер ту је „реч о оној врсти приповедне збирке у којој сваки појединачни текст задобија пун значењски потенцијал тек пошто се сагледа кроз оптику идејнотворачких елемената који функционишу на нивоу свакога од њих, чинећи их на тај начин тек индивидуалним крацима једног општег система вредности”. Аутор исто тако настоји да образложи важност разумевања идејности збирке, која је један од кључева за разумевање, а да би то постигао, морао је добро истражити сваки ниво мотивације, те интерпретирати како реалистички, тако и метафорички слој сваке појединачне приче.

У настојању да на идејном плану интерпретативно захвати и онај дубљи смисао, Јовићевић уводи термин који умногоме повезује нека од чворишта ове Павићеве књиге, а то је доста широко, али ипак јасно схваћен појам (културног) идентитета који се ослања на постструктуралистичке увиде Пола Рикера, но ту су и многи други аутори чијим се увидима поткрепљују ставови везани за поменути феномен. Од тога да ли је однос Павићевих јунака, у првом реду оних из приповедака „Аеродром у Конављу”, „Запис у знаку Девнице” и „Икона која кија” према културном идентитету афирмативан или не „зависиће хоће ли они успети да превазиђу извесна искушења и остваре коначни смисао свога постојања”. Тако се у мрежи „значењских асоцијација”, појављује и могућа ангажованост ове прозе, коју, како Јовићевић напомиње, ваља разликовати од социјалне, односно друштвене ангажованости на спољашњем плану, јер реч је о појму који произилази из одгонетања наративних поступака писца, те карактеризације и мотивације ликова из прича. То је у сагласју са оним што тумач види као битно у структури збирке, јер овде се Павићево остварење посматра у првом реду кроз три нивоа мотивације: најпре је ту мотивација радње, затим мотивација ликова која их кроз културну призму види као издвојене из типичног устројства и осветљава њихову „функцију”, па све до мета-текстуалне мотивације која показује на који се начин приче могу читати са искуством прочитаног „Поговора” као изузетно важног текста унутар густо компоноване целине.

Расветљавање односа између културног и личног идентитета сваког од јунака из поменутих прича, у наглашеној напетости између прошлости и садашњег тренутка, доприноси томе да се *Гвоздена завеса* протумачи тако да у закључку можемо сагледати и „поетички идентитет збирке” који овај тумач види „на граници између традиције и (пост)модерности”.

Прошлост као покретач радње отвара тему традиције, која је, како то знамо још од Елиота, у случају сваког писца скопчана са избором; но, избор из традицијског корпуса симбола, важан је, пресудан чак и за судбине јунака, то је од пресудног значаја за разумевање пишчеве намере, али и за читања која долазе после овако протумачених кодова унутар самога текста. Поред већ поменутих временских равни, Јовићевић открива и трећу „све-времену” раван укључену у деловање појединих протагониста, али и као раван која стоји у некој врсти над-временског принципа. Све ово је важно и зато што културни идентитет у овом случају захвата широк временски опсег српско-византијско-отоманског периода који се слива у тачку оглашавања, а то је друга половина двадесетог века.

Простор Балкана захваћен Павићевом имагинацијом, показује нам се као место укрштања различитих принципа и плодно тле за приказивање тако карактеристичне и увек актуелне драме појединца у вртлогу историје, али и појединца збуњеног пред метафизичким принципима наталожених искустава заједнице. Отуда је тематизовање духовности у овој књизи било нарочит изазов за њеног тумача и показало се као плодотворно, јер умногоме обогаћује сваки следећи читалачки сусрет са *Гвозденом завесом*.

„Реминисцентно платно Павићевих прича саткано је” – вели Јовићевић – „од многих ’путоказа’ традиције и асоцијација на обавезујућа завештања из минулих времена”. Пред тим путоказима, писац *Искушавања идентитета* нашао се, у неку руку, у сличној позицији као и неки од Павићевих јунака; његов афирмативан однос према читању, довео је до добрих и темељно аргументованих закључака, што није увек лако када се у интерпретативном фокусу нађе дело које тематизује и „текстуалну природу стварности”.

Методолошки засновано на „комбиновању принципа традиционалне херменеутике и феноменологије”, ово проучавање уважава многе читалачке перспективе и тежи истинском, а за данашње прилике, тако ретком сагледавању једног књижевног дела, на начин да дело увек буде у фокусу и да сва открића и све аргументације иду у прилог његовог ваљаног разумевања. Монографија Стевана Јовићевића у многим својим аспектима проширује досадашњи поглед на рани период Павићевог стваралаштва и помера границу разумевања истог, а поред тога, доказује и не мање важну чињеницу за пут и исход интерпретације, чињеницу коју Џорџ Стајнер формулише у гесло по коме тумачење „треба да проистекне из дуга љубави”.